

Heide in het beekdalsysteem van de Drentse Aa

Drenthe heet een land van 'bos & heide' te zijn, maar heb je ook heide in een beekdalsysteem? Telt het stroomgebied van de Drentse Aa ook heidevelden? Het antwoord is JA: hele leuke lappen hei zelfs. Ze liggen vooral op de hoge zandgronden, die als inziggebieden van groot belang zijn voor de waterhuishouding van het bekenstelsel. Alle hooggelegen gronden naast de dalen hebben van nature de functie van 'waterinlaat', tenzij door cultuurtechnische ingrepen de waterhuishouding op z'n kop gezet is...

De heidevelden 'voorheen': bar en boos

Zo'n anderhalve eeuw geleden was het hier één en al heide. Reizigers, die per koets over karrenwegen door Drenthe reisden, werden er 'goed flauw' van. Zo rapporteerde J. Craandijk in 1879 het volgende:

"Als een land van heide, heide en nogmaals heide, staat Drenthe voor de geest van niet weinigen, en van alles wat vervelend en verschrikkelijk is, geldt voor menig een h e i d e als het 't vervelendste en verschrikkelijkste".

Jawel, duidelijke taal en voor 21ste-eeuwers onvoorstelbaar.

Hij reisde ook door het Drentse Aa-gebied, waarover hij schrijft –vanuit Groningen zuidwaarts reizend :

"Voor ons en rondom ons vertonen zich weldra de groote heidevelden. Eerst vinden wij nog akkers en weiden, door welig begroeijde wallen omringd of door met waterplanten bedekte sloten van den weg gescheiden. Langs de kanten van den weg geurt het bloeiende kruisemunt en gloeit de geele bloesem van de brem aan de donkergroene struik. De zoomen van het Andersche diepje, dat den weg doorsnijdt, zijn met het frisch groene grastapijt bekleed en dan komt de purperen heide. Wijd in het rond breidt de vlakke zich uit, zoover het oog kan zien, en het blaauwe verschiet smelt met den toon der lucht ineen. Enkele boschjes, van elkander door groote afstanden gescheiden, legeren zich rondom het heideveld. Ieder boschje is een gehucht of een dorpje. Ver voor ons uit zien wij een zonderling verschijnsel. 't Is, of daar de spiegel van een meer in den zonneshijn blinkt, en of de boomen, die boven den horizon zweven, daarin weerkaatsen. 't Is de luchtspiegeling, die den smachtenden reiziger in de woestijn reeds zo vaak met een zoete hoop heeft geveleid en met een wrede teleurstelling bedrogen. Ook hier in Drentsche wildernissen brengt de zon dat eigenaardige gezichtsbedrog te weeg."

Veel heide dus. De omgeving was kaal en leeg, met alleen wat bos en bomen rondom de dorpen en gehuchten. Er is in 1780 een moord gepleegd in het veld tussen Zuidlaren en Anloo, waarna de moordenaar (een gedeserteerde huursoldaat) er op het paard van zijn slachtoffer vandoor ging. Bij de rechtszitting konden 16 getuigen worden gehoord, waarvan de meesten op die dag en die tijd ook bij 't pad waren. Op de vlakke hadden ze, soms van kilometers ver, het rare gedrag van de man op het gestolen paard gezien! Tot zover de historie van het landschappelijk beeld. Samengevat: véél heide met véél uitzicht en allemaal méér van hetzelfde..

Hedendaagse heide: natuurgeworden cultuur

Wat er van overgebleven is? Niet veel, want de heide is na het vervallen van zijn economisch nut in het landbouwbedrijf (eind 19de eeuw) in een snel tempo ontgonnen tot akker- of weiland, of ingeplant met naaldhout. Alleen in toponiemen vindt u de vele heide terug. Let op veldnamen met de term 'veld'. Daar was ooit heide. In het stroomgebied van de Drentse Aa liggen de huidige heidevelden en -veldjes vooral in natuurgebieden en in militaire oefenterreinen. Hier staan ze voor u op een rijtje, van het noorden uit stroomopwaarts gezien:

In de benedenloop bij Eelde en Glimmen is weinig heide op de hoge gronden overgebleven. In de jaren dertig is het Vliegveld Eelde (thans: Groningen Airport Eelde) op het Hakenkampsveld aangelegd. Kleine restantjes hei en veen liggen nog naast het luchtvaartterrein, bij Yde. Aan de Groninger kant ligt nog een stukje hei met vennetje in het bos de Appèlbergen.

Benoorden Zuidlaren ligt het 75 ha grote heideveld van Natuurmonumenten, de '50 Bunder', dat grenst aan het beekdal. Deze heide was 30 jaar geleden befaamd om z'n rijke groeiplaatsen van Arnica en Gevlekte orchis. Nu wordt gewag gemaakt van Gevlekte orchis, Grasklokje en Tormentil. Het gebied telt een aantal cultuurhistorische bijzonderheden. O.a. ligt er een deel van de Tankgracht uit de WOII, gegraven door dwangarbeiders.

Bij Zeegse liggen wat heidepercelen (omgeving Siepelveen en 'Duinoord') en bij Schipborg liggen restanten heide. Meestal met een recreatieve bestemming.

Zuidelijker komen interessante heideveldjes voor in de Anloër Strubben en het Kniphorstbos. De overgang van verspreide eikenhakhoutbosjes ('strubben') naar open heide groeit echter snel dicht met opslag. Ten zuiden van de schietbaan & stormbaan is een groot heideveld goed onderhouden. Ook daar liggen goed zichtbare cultuurhistorische relictten als grafheuvels. Ten westen van het Schipborgsche diep/Oudemolensche diep liggen heideterreintjes bij het militaire opslagcomplex en op het Molenveld. Ook hier liggen grafheuvels.

Bij het Oudemolensche diep zijn nog enkele stukjes heide op de hoge oevers. Eén veldje is sinds 1968 geregeld door vrijwilligers handmatig afgeplagd, waardoor het de naam 'IVN-veldje' kreeg.

Pal benoorden Gasteren ligt het prachtige heideterrein de Gastersche Duinen van de stichting Het Drentse Landschap. U kunt er Zandblauwtje, Blauwe knoop, Klokjesgentiaan, Stekelbrem en Kruiptrem aantreffen, tussen de schapen en wat Schotse Hooglanders vanzelf. De met heide begroeide duinen liggen op de hoge gronden tussen de beeklopen van het Oudemolensche diep, Gasterensche diep en het Anloër diep. Een stel veentjes zijn vermoedelijk overblijfsel van een, in de middeleeuwen door stuifzand afgesnoerde, oude loop van het Gasterensche Diep. Meer oostelijk ligt, verscholen in het landgoed Terborg, ook nog wat heide, O.a. in het Pinetum Anloo.

Tussen Gasteren, Balloo en Loon, aan weerszijden omstroomd door het Rolder-respectievelijk Gasterensche diep en het Loonerdiep, ligt het grootste heideterrein van het Drentse Aa-gebied, het Balloërveld. Aan de westkant hiervan ontspringt als klein zijbeekje het Smalbroekerloopje, dat in het Loonerdiep valt. Het Balloërveld is altijd militair oefenterrein geweest, maar behield zijn natuurwaarde. Terwille van het militaire oefenscenario zijn ten tijde van het dienstplichtigenleger stroken bos op de heide geplant.

Geologisch en cultuurhistorisch (grafheuvels, oude wegsproten, Tankgracht met loopgravenstelsel van de 'Assener Stellingen' uit WOII) herbergt het Balloërveld veel interessante zaken.

Ongeveer op dezelfde hoogte als het Balloërveld ligt 3 km oostelijker (en noordelijk van Anderen) het Eexterveld, één der noordelijker gelegen brongebieden van het Drentse Aa-bekensysteem. Hier begint het Scheebroekerloopje zijn bestaan, dat na enkele kilometers weer eindigt in het Gasterensche Diep. Sinds de jaren zeventig worden bepaalde percelen in het Eexterveld in het natuurbeheer 'verschraald', waardoor er fraaie heidegraslanden zijn teruggekomen. Diverse orchideeën hebben hun kop hier weer opgestoken! Op geregeld geplagde heide mag u hier het 'Duivelsnaaigaren' (Klein warkruid) verwachten.

Op de lijn Assen-Rolde liggen enkele heideterreintjes, waarvan de Kampsheide bij Balloo het mooiste stuk is. De heide grenst hier aan het dal van het Loonerdiep. Het is eigendom van de stichting Het Drentse Landschap, die in 2002 ook het bijbehorende, middeleeuwse erve Kamps wist te bemachtigen. Het heideveld met veentje (en ijsbaan van Balloo) staat bekend om zijn jeneverbesstruwelen. Verder is het archeologisch van groot belang. Ten westen en ten zuiden van Rolde liggen enkele heidevelden, die een recreatief doel dienen. De 'Rolderes-wandelroute' voert erlangs. De heidepercelen in het 'Westerse Veld van Rolde' grenzen aan hun zuidkant aan het dal van de Ruimsloot, die in het Amerdiep uitkomt. Aan het Loonerdiep bij Assen ligt nog een snippertje heide, het Dijkveld. Dankzij zijn functie als militair terrein, bleef het een heideveldje.

Helemaal in de bovenlopen van de Drentse Aa-beken wordt de heide schaars. Vrijwel alles is ontgonnen en nadien nog eens ruil- en herverkaveld. Of, in het geval van het Anreepdiepje (zuidelijk van Assen), is de omgeving vergraven voor autowegen, een motorracecircuit (TT-baan) en een groot, modern militair oefenterrein 'De Haar'. In enkele gebieden waar de hoofdtakken van het Drentse Aa-systeem hun beginwater oppikken, staan boswachterijen die op voormalige heideterreinen zijn aangelegd. Daar liggen, grofweg op de lijn Hooghalen-Borger, nog wel een aantal 'gespaarde' heideveldjes, vaak met vennen erin.

(ttl.bewerkt 16/2/2004)